

ЗВО “УНІВЕРСИТЕТ КОРОЛЯ ДАНИЛА”

Факультет суспільних та прикладних наук

Кафедра права

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ
СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Галузь знань

Спеціальність

Освітній рівень перший

Освітня програма

02 “Культура і мистецтво”

Дизайн

бакалаврський

Графічний дизайн

Вид дисципліни

Мова викладання, навчання та оцінювання

базова

українська

Івано-Франківськ
ЗВО “Університет Короля Данила”
2022/2023

Затверджено на засіданні кафедри права
Протокол № __ від 28 _____ 2022 р.

Розробники:

Ілин Любомир Михайлович, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри права;

Лицур Микола Зіновійович, кандидат історичних наук, доцент кафедри права;

Федик Лідія Богданівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри права;

Штанько Ярослав Володимирович кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри права.

УЗГОДЖЕНО:

Гарант ОП

Контактний телефон викладача (чів)	+380500140005 (Любомир Ілин) +380685872546 (Микола Лицур)
e-mail	liubomyr.ilyn@ukd.edu.ua mykola.lytsur@ukd.edu.ua lidia.fedyk@ukd.edu.ua
Номер аудиторії чи кафедри	3 поверх, 303 кабінет
Посилання на сайт	Любомир Ілин Лідія Федик Микола Лицур

**Лист оновлення та перезатвердження силабусу
навчальної дисципліни**

Навчальний рік	Дата засідання кафедри	Номер протоколу	Підпис завідувача кафедри	Підпис гаранта освітньої програми

ВСТУП

Курс з “Актуальних проблем історії” читається на I курсі всіх бакалаврських освітніх програмах Університету Короля Данила. Курс передбачає 8 лекційних та 7 семінарських занять.

Мета курсу - сформувати у здобувачів актуальні навички критичного мислення стосовно подій історичного минулого нашої країни, зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки, зрозуміти невирішені, складні та дискусійні питання української історії, охарактеризувати оціночні підходи і наукові позиції окремих істориків та історичних шкіл до дискусійних подій в українській історії.

Аналіз і трактування актуальних історичних подій національної історії буде розглядатися в контексті світової історії та розвитку національної культури.

Основні завдання, що стоять перед авторами курсу, полягають в тому, щоб розкрити здобувачам:

- дискусійні проблеми національної історії та існуючі наукові судження стосовно їх причин, змісту та наслідків;
- аналізувати історичні джерела, співставляти наявну в них інформацію та сформувати власну думку стосовно актуальних проблем історії України;
- зрозуміти гносеологічні засади виникнення окремих подій в національній історії та визначення їх причинно-наслідкових зв'язків;
- усвідомити причини та наслідки національно-визвольних змагань українців;
- зрозуміти особливості процесів українського націотворення, впливу на цей процес культурних, релігійних чинників;
- усвідомити аксіологічний зміст української історії.

Професійні компетентності, яких набувають студенти внаслідок вивчення навчальної дисципліни

Код компетентності	Назва компетентності	Результати навчання
ЗК7	Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.	ПРН14. Використовувати у професійній діяльності прояви української ментальності, історичної пам'яті, національної самоідентифікації та творчого самовираження; застосовувати історичний творчий досвід, а також успішні українські та зарубіжні художні практики.

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Курс	I
Семестр	II
Кількість кредитів ECTS	3
Аудиторні навчальні заняття	лекції (16 години)
	семінари (14 годин)
Самостійна робота	60
Форма підсумкового контролю	Екзамен

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Проблеми українського націотворення (4 год.)

Історія як наука та чого вона може навчити. Проблема сприйняття та розуміння національної історії. Ключові проблеми етногенезу українців, основні концепції. Проблема українського націотворення. Етнічна та політична нація. Розуміння змісту й відмінності поняття народ та нація. Примордіаліська та модерністська концепції формування української нації. Ознаки нації. Процес формування української нації та історичні фактори, що впливали на цей процес. Національні символи українців.

Тема 2. Національно-визвольний рух на українських землях середини XVII - XVIII ст.: здобутки і втрати (2 год.)

Козацтво як соціальне явище. Роль козацтва у формуванні української національної ідентичності. Становлення нової української еліти та її вплив на державотворчі процеси. Демократичні ідеали в політичній культурі українського козацтва. Особливості державного устрою Гетьманської держави. Козацьке право в контексті українського правотворення. Вплив козацтва на систему міжнародних відносин XVII - XVIII ст. Пріоритети зовнішньої політики Війська Запорозького.

Тема 3. Національно-демократична революція 1917-1921 рр.: здобутки і втрати (2 год.)

Державні утворення українців у 1917-1921 рр. Успіхи та причини поразки Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР, ЗУНР. Пошук форм і векторів розвитку українських державних утворень. Причини домінування автономістських ідей на початковому етапі революції. Перспективи державних

утворень анархічного характеру. Держава Нестора Махна. Холодноярська республіка. Гуцульська республіка. Реакція Росії та Польщі на самовизначення українців. Дві радянсько-українські війни. Перший та другий зимовий похід. Польсько-українська війна. Злочини білогвардійців. “Українське питання” на міжнародній арені в 1917-1923 рр. Перспективи українських державних утворень. Причини поразки визвольних змагань 1917-1921 рр. та уроки для сьогодення.

Тема 4. Український визвольний рух у 1920-х - 2022 рр. (2 год.)

Згасання українського повстанського руху у 1920-х рр. Коренізація як інструмент утвердження радянської влади. Колективізація та масовий спротив українського селянства. Голодомор 1932-1933 рр. та його вплив на ментальність українського народу. Створення ОУН, її ідеологія на методи боротьби. Українська повстанська армія. Волинська трагедія. Причини поразки УПА. Дисидентство як форма визвольного руху. Передумови російсько-українського конфлікту (Кримська криза 1992-1994 рр., Тузлівська криза). Початок війни росії проти України: окупація, анексія Криму, збройна агресія на сході України. Антитерористична операція/Операція об'єднаних сил. Широкомасштабне вторгнення російських військ на терени України: перебіг, результати.

Тема 5. Релігійний чинник в українській історії (2 год.)

Релігія та її значення в суспільстві. Вплив релігії на формування різних типів цивілізацій. Католицизм і православ'я як цивілізаційний кордон Сходу і Заходу. Взаємозв'язок релігії і економічного добробуту. Релігія як конфліктогенний чинник. Історико-культурне значення прийняття християнства візантійського обряду державною релігією Київської Русі. Греко-католицька церква у формуванні історичних та національних наративів. Україна на перехресті релігій і конфесій: вплив на державотворчі і націєтворчі процеси. Місце Православної і Греко-католицької церков в національному відродженні XIX ст. Українські національно-визвольні змагання: релігійний аспект. Політика і церква в сучасній Україні: проблема взаємодії.

Тема 6. Тоталітарні режими та Україна (2 год.)

Криза суспільної свідомості після завершення Першої світової війни. Передвісники тоталітарних режимів в історії людства. Зародження тоталітарних рухів на європейському континенті. Тоталітарний режим, його характеристика та ознаки. Фашизм та його особливості. Націонал-соціалізм та расова теорія. Комунізм на українському ґрунті. Репресії як засіб утвердження тоталітарного режиму (“Червоний терор”, боротьба зі шкідництвом та націоналістичними ухилами, “Великий терор”). Злочини геноциду та воєнні злочини росії проти України. Російська пропаганда як інструмент підбурювання війни і геноциду.

Тема 7. Українці в світовій історії (2 год.)

Вплив українців на події Середньовіччя (Святослав Хоробрий, Ярослав Мудрий, Анна Ярославна, Юрій Котермак Дрогобич). Ранній новий час та місце українців у ньому (Василь-Костянтин Острозький, Роксолана, Хатідже Турхан, Богдан Хмельницький, Григорій Орлик). Видатні українці доби національного відродження (Петро Прокопович, Іван Пулюй, Ілля Мечников). Українці, що змінювали сучасність (Ігор Сікорський, Іван Піддубний, Степан Бандера).

ПЕРЕЛІК ТЕМ СЕМІНАРСЬКИХ/ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Проблеми українського етногенезу та націотворення (на основі представленого теоретичного матеріалу, здобувачі мають підготувати відповіді на наступні питання: 1) Проблема етногенезу українців, основні концепції, власне бачення; 2) Примордіалістська концепція формування і розвитку української нації; 3) Модерністська концепція українського націотворення; 4) Українська національна ідентичність та національні символи. Додатково до четвертого питання, здобувачі повинні описати традиційні символи їхніх регіонів проживання, співставити чи претендують вони на статус національних).

Завдання для самостійної роботи: Етимологія поняття народ, нація. Як трансформувався зміст і розуміння цих понять в європейській та українській суспільно-науковій думці.

Тема 2. Здобутки і втрати національно-визвольного руху XVII - початку XVIII ст. (на основі представленого теоретичного матеріалу, здобувачі мають підготувати відповіді на наступні питання: 1) Роль козацтва у формуванні української національної ідентичності; 2) Національно-визвольна війна 1648-1657 рр.: від боротьби за станові права до війни за суверенну державу; 3) «Руїна» – боротьба різних політично-соціальних проєктів розвитку козацької України; 4) Козацтво у міжнародних відносинах та його роль у системі колективної безпеки Східної Європи у XVI – першій половині XVIII ст.; 5) Прояви впливу духовних цінностей козащини на сучасність).

Завдання для самостійної/творчої роботи: Підготувати презентації по таких темах: Переяславська угода: факти і міфи. Створення і діяльність козацтва в сучасній Україні. Урядова політика.

Тема 3. Здобутки та уроки національно-демократичної революції 1917-1921 рр. (на основі представленого теоретичного матеріалу, а також навчальних шаблонів, здобувачі мають підготувати відповіді на ряд питань: 1. Скласти порівняльну схему досягнень українських урядів УНР, Гетьманату, Директорії та ЗУНР ([шаблон](#)); 2. Визначити внутрішні та зовнішні перешкоди становлення українських державних утворень ([шаблон](#)); 3. Визначити й

аргументувати потенціал українських державних утворень ([шаблон](#)); 4. Визначити уроки української національно-демократичної революції 1917-1921 рр. для сьогодення.

Проведення семінарського заняття передбачатиме роботу в малих групах, де здобувачі на основі власних відповідей спробують навести аргументи стосовно досягнень, внутрішніх і зовнішніх перешкод розвитку, причин поразок і уроків для сьогодення подій визвольних змагань 1917-1921 рр.

Завдання для самостійної/творчої роботи: Радянсько-українська війна: причини, наслідки, аналогії з 2014-2022 роками; “Українське питання” на міжнародній арені.

Тема 4. Український визвольний рух у 1920-х - 2022 рр. (на основі представленого теоретичного матеріалу, здобувачі мають підготувати відповіді на наступні питання: 1) Українці в збройних формуваннях часів Другої світової війни; 2) Волинська трагедія 1943 р.: причини перебіг та значення польсько-українського конфлікту; 3) УПА проти НКВС: стратегія і тактика сторін у 1944-1950-х рр.; 4) Гібридна війна: сутність та структура феномену; 5) Війна за ідентичність: широкомасштабне вторгнення російських військ на терени України).

Завдання для самостійної роботи: Дисидентство як форма визвольного руху. Передумови російсько-українського конфлікту (Кримська криза 1992-1994 рр., Тузлівська криза).

Тема 5. Релігійний чинник в українській історії (на основі представленого теоретичного матеріалу, здобувачі мають підготувати відповіді на наступні питання: 1) Релігійні протиріччя та їх роль у формуванні національних особливостей українців; 2) Релігійний чинник інтеграції українського суспільства; 3) Участь церков у політичних процесах української держави).

Завдання для самостійної роботи: Релігійний чинник як фактор національної безпеки України. Державотворення і релігійний чинник: український досвід.

Тема 6. Тоталітарні режими та Україна (на основі представленого теоретичного матеріалу, здобувачі мають підготувати відповіді на наступні питання: 1) Тоталітаризм - формула (не)успішної держави; 2) Проблема вождизму в світовій та українській історії (на прикладі А. Гітлера, Б. Муссоліні, Й. Сталіна); 3) Роль пропаганди в тоталітарній державі; 4) Масові репресії в Україні в ХХ-ХХІ ст. (“Червоний терор”, боротьба зі шкідництвом та націоналістичними ухилами, “Великий терор”, воєнні злочини РФ у 2022 р.)).

Завдання для самостійної роботи: Передвісники тоталітарних режимів в історії людства. Російська пропаганда як інструмент підбурювання війни і геноциду (на прикладі ідеології “руського міра”).

Тема 7. Українці в світовій історії (на основі представленого теоретичного матеріалу, здобувачі мають підготувати проекти (доповідь чи презентацію) “Українці у світовій історії”, в яких потрібно, на прикладі одного діяча, обґрунтувати власне бачення того, хто з українців здійснив найбільший вплив на історичні процеси у світі (у політичній, економічній, військовій, науковій, культурній чи спортивній сферах)).

Бажано інформацію готувати про діяча, що походить з вашого населеного пункту, району чи області, або діяча, що прославився здобутками у сфері за якою ви здобуваєте свій фах. Обсяг підготовленої доповіді - не менше 2000 друкованих знаків або 5 слайдів. ВИКОНАННЯ ЦЬОГО ПРАКТИЧНОГО ЗАВДАННЯ Є ОБОВ'ЯЗКОВИМ!

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Аудиторне і підсумкове оцінювання здобувачів відбувається на підставі чинного в Університеті Короля Данила [“Положення про систему поточного і підсумкового контролю, оцінювання знань та визначення рейтингу здобувачів”](#).

Автоматизованою формою контролю знань є тестування.

Практичні завдання, які виконуються здобувачами представляються для публічного ознайомлення і здобувачі мають можливість також їх оцінити.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ ТА ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Основними методами, що застосовуються під час лекційних, семінарських/практичних занять є наступні:

- Публічне обговорення.
- Робота в команді (групах).
- Мозковий штурм.
- Виступ студента в ролі викладача.
- Інтерактивна лекція.
- Дискусія.

Семінарські/практичні заняття проводяться з метою закріплення лекційного матеріалу, оволодіння поняттєвим апаратом предмета, методами діагностики та корекції, що вивчаються в рамках навчальної дисципліни.

Головна мета семінарських занять - навчити студентів застосовувати теоретичні знань на практиці, вміти шукати матеріал, інтерпретувати його, дискутувати. Під час семінарських занять обговорюються теоретичні положення досліджуваного матеріалу, уточнюються позиції авторів наукових концепцій, ведеться робота з усвідомлення студентами категоріального апарату, оформляється власна думка.

Завдяки методу роботи “діалог” студенти та викладач мають право ставити одне одному питання, які виникли і можуть виникнути у них у процесі вивчення та обговорення матеріалу.

Для підготовки до семінарського заняття студентам рекомендується низку питань, які обговорюватимуться на занятті, список основної та додаткової літератури, де студенти можуть знайти відповіді питання, виписати основні поняття та систематизувати їх, розробити блок-схему, в якій знайдуть відображення всі питання теми, скласти розгорнутий план досліджуваного матеріалу, який може бути використаний для відповіді на занятті.

ПОЛІТИКА КУРСУ

Відвідування здобувачами лекційних занять з курсу “Актуальні проблеми історії” є добровільним. Викладачі не перевіряють присутність студентів на занятті, але під час лекції розглядаються теоретичні питання, без знання яких складно підготуватися до практичного заняття, а також до складання підсумкового контролю у тестовій формі.

Усі теоретичні матеріали доступні в “Системі дистанційної освіти” - текстовий варіант лекції, презентація, в окремих випадках відеозапис лекції (якщо заняття відбувається онлайн).

Одночасно, під час проведення лекційних занять, викладач може оцінювати знання здобувачів, що значно покращить підсумкову аудиторну оцінку.

Відвідування семінарських занять з курсу є обов'язковим. Усі пропущені заняття повинні відпрацюватися впродовж трьох наступних тижнів після отримання пропуску, або після того, як студент повернувся до навчання. Практичні завдання, які здобувачі готують з кількох тем, представляються публічно і здобувачі можуть оцінити роботу один-одного, вказати на критичні моменти.

Відпрацювання пропущених занять та негативних оцінок проводиться згідно з графіком відпрацювань викладачів, що проводять семінарські заняття. Графік відпрацювань представлений в СДО.

З метою закріплення матеріалу під час вивчення курсу може бути проведено проміжний тестовий контроль, який не тільки дозволить здобувачам краще запам'ятати вивчений матеріал, а й підготуватися до підсумкового контролю.

Будь-які прояви академічної недоброчесності врегульовуються відповідно до чинних в університеті правил і положень. Усі студенти під час занять мають поводитися відповідно до етичних норм, що діють в Університеті Короля Данила.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. [100 видатних особистостей в історії України.](#)
2. Балюк В. [Релігійний чинник у гібридній війні росії проти України.](#)

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2020. Вип. 1 (51). С. 5-11.

3. Балюк В. [Релігійний чинник у гібридній війні росії проти України](#). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2020. Вип. 1 (51). С. 5-11.
4. [Беззаперечні доводи генетиків: українці та росіяни не є "братніми народами"](#)
5. Бойко І. [Запорізька Січ – основа відновлення української державності в другій половині XVII ст.: особливості формування правової системи](#). *Витоки та становлення козацького руху на етнічних землях України: матеріали Четвертої Міжнародної наукової конференції, приуроченої до 400-річчя Хотинської битви 1621 року / [відповід. за вип. : проф. Семак Б. Б.]*. Львів : вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2021. 6. Борисенко В.К. Свіча пам'яті. Усна історія про геноцид українців у 1932-1933 роках. К. : Стилос, 2007. 288 с.
6. Василенко В. [Голодомор 1932-1933 року в Україні як чинник геноциду. Права оцінка](#). К., 2009. 104 с.
7. Веденєєв Д. В., Будков Д. В. Заручниця глобального протистояння. Трагедія Великого Голоду 1932-1933 рр. в Україні в контексті "холодної війни" 1945-1991 років [Текст] : [монографія]. К. : Дорадо-Друк, 2013. 230 с.
8. [Видатні українці XVIII - XX ст.](#)
9. Гнасевич Н. В. [Інтегративна роль релігії в державотворчій традиції українців](#). *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2009. № 28. С. 125-130.
10. Гнасевич Н. В. [Інтегративна роль релігії в державотворчій традиції українців](#). *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2009. № 28. С. 125-130.
11. Горак В. [Махновська держава та «анархіст» Махно](#)
12. [Ентоні Сміт. Культурні основи націй. Київ, 2009.](#)
13. [Ентоні Сміт. Нації та націоналізм у глобальну епоху. Київ, 2006.](#)
14. Ентоні Сміт. [Націоналізм](#). Київ, 2004.
15. [Ентоні Сміт. Національна ідентичність. Київ, 1994.](#)
16. [Ернест Гелнер. Нації та націоналізм. Націоналізм. Київ, 2003.](#)
17. [Завжди рух уперед. 28 українців, які змінили світ.](#)
18. Залізняк Л. Л. [Походження українського народу](#). *Україна й українство в етнокультурних процесах: концептуальні узагальнення : колективна монографія*. Київ : НДІУ, 2018. Розділ 2.1. С. 73-89.
19. Залізняк Л. [Походження українців. У лещатах імперських міфів](#).
20. Залізняк Л. [Про походження українців](#)

21. Залізняк Л. [Ранньосередньовічна версія походження українців](#). *Магістеріум*. Вип. 45. Археологічні студії / [упоряд.: Залізняк Л. Л.]. 2011. С. 5-13.
22. Залізняк Л.Л. Походження українців: між наукою та ідеологією. К., 2008. 104 с.
23. Зінкевич Т. С. [Руська православна Церква у державно-політичному житті Київської Русі](#). Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. К. : «Видавництво «Гілея». 2019. Вип. 145 (6). С. 53–56.
24. Зуєва В. О., Коляда О. О. [Українське націєтворення як головний чинник прогресивного розвитку української держави](#). *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2009. Вип. 38. С. 174-184.
25. Іванишин В. Українська церква і процес національного відродження. Дрогобич, 1990. http://dontsov-nic.com.ua/wp-content/uploads/2016/03/Ukrainska_tserkva_i_protse_natsionalnoho_vidrozhennia.pdf
26. Калинчук Д. [Як Центральна Рада втратила шанс створити українське військо](#).
27. Карпюк О. [Скоропадський і Крим](#)
28. [Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму](#). Київ, 1999.
29. Козацька символіка - джерело сучасної української атрибутики. <https://pishanska-gromada.gov.ua/news/1633951569/>
30. Кононенко В. Модернізація Гетьманщини: проекти козацької адміністрації 1687–1764 рр. Київ: Інститут історії України НАН України, 2017. 305 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Kononenko_Vasyl/Modernizatsiia_Hetmanschyny_proekty_kozatskoi_administratsii_16871764_rr.pdf?
31. Коцур В. Феноменальність козацтва як визначальна детермінанта формування української ідентичності. *Етнічна історія народів Європи*. 2017. Вип. 53. С. 25–30. URL: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2017/53/articles/4.pdf>
32. Кучерук О. [Українська революція 1917-1921 рр. Директорія: хто, чому і як?](#)
33. Кушинська Л. А. Козацьке звичаєве право як чинник самоідентифікації українців XVII-XVIII століття. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право*. 2015. Вип. 28. С. 104-111. <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/18068/Kushynska.pdf?sequence=2>

34. Людмила Гриневич. [Голод 1928–1929 рр. у радянській Україні: монографія](#). Київ: Інститут історії України НАН України, 2013. 435 с.
35. Мартишин Д. С. Православні церкви України в процесі українського державотворення. *Аспекти публічного управління*. 2018. Т. 6, № 10. С. 21-30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2018_6_10_5
36. Мартишин Д. С. Православні церкви України в процесі українського державотворення. *Аспекти публічного управління*. 2018. Т. 6, № 10. С. 21-30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2018_6_10_5
37. Пилипів І. В. Греко-католицька церква в консолідації української нації східної Галичини у першій половині двадцятих років ХХ століття. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. К., 2012. Спец. вип. С. 288-304. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/pylypiv_greko-katolytska.pdf
38. Пилипів І. В. Греко-католицька церква в консолідації української нації східної Галичини у першій половині двадцятих років ХХ століття. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. К., 2012. Спец. вип. С. 288-304. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/pylypiv_greko-katolytska.pdf
39. Півторак Г. П. [Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: Міфи та правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски»](#). 2-ге вид., доп. К.: Арістей, 2001. 152 с.
40. Пономаренко О. Релігійні чинники українського державотворення. *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]*. Серія: Історія. 2010. Вип. 18. С. 10-13. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/ponomarenko_religiini.pdf
41. Пономаренко О. Релігійні чинники українського державотворення. *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]*. Серія: Історія. 2010. Вип. 18. С. 10-13. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/ponomarenko_religiini.pdf
42. [Походження українського народу і назви “Україна”](#)
43. Проблема держави в козацьку добу. <http://litopys.org.ua/salto/salt04.htm>
44. Релігійний чинник у процесах націє- та державотворення: досвід сучасної України [Монографія.]. К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. 272 с. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/religion-factor_site_148.pdf

45. Релігійний чинник у процесах націє- та державотворення: досвід сучасної України [Монографія.]. К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. 272 с. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/religion-factor_site_148.pdf
46. Роман Шпорлюк. [Імперія та нації](#). Київ, 2000.
47. Роман Шпорлюк. [Комунізм і націоналізм](#). Київ, 1998.
48. Семів С. [Міжнародні відносини козацтва із західноєвропейськими державами](#). *Витоки та становлення козацького руху на етнічних землях України: матеріали Четвертої Міжнародної наукової конференції, приуроченої до 400-річчя Хотинської битви 1621 року / [відповід. за вип. : проф. Семак Б. Б.]. Львів: вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2021.*
49. Ситник О.М. [Ідеологічні погляди та концепції періоду Руїни козацько-гетьманської держави](#). *Наука. Релігія. Суспільство. 2009. № 3. С. 264-270.*
50. Скальський В. [Як не проголосити незалежність. Перший Універсал у деталях](#).
51. Соболь П. Голодомор як специфічний інструмент політики тоталітаризму. *Людина і політика. 2004. №4. С. 83-91.*
52. Соболь П. Радянський тоталітаризм в Україні: роки колективізації і голоду (1929–1933). Суми, 2010.
53. Степанчук Ю. [Українське козацтво в системі колективної безпеки Східної Європи в XVI – першій половині XVII ст.](#) *Витоки та становлення козацького руху на етнічних землях України: матеріали Четвертої Міжнародної наукової конференції, приуроченої до 400-річчя Хотинської битви 1621 року / [відповід. за вип. : проф. Семак Б. Б.]. Львів: вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2021.*
54. Таїрова-Яковлева Т. [Гетьманщина у другій половині 50-х років XVII століття. Причини і початок Руїни](#).
55. Терещенко Ю. [Що встиг Скоропадський?](#)
56. [Топ-100 великих українців. Люди, які визначали перебіг історії з часів Київської Русі до наших днів — рейтинг НВ](#)
57. Труба Р.І., Полянський О.А. [Друга українська національна революція 1917–1921 рр.](#)
58. Фігурний Ю.С. [Фаховий аналіз проблеми походження українців і професійне вивчення українських етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів вченими відділу української етнології ННДІУ МОН України в кінці ХХ – на початку ХХІ століть](#). К., ННДІУ. 2011. 142 с.

59. Химка І. -П. [Греко-Католицька Церква і українське національне відродження у Галичині 1772-1918](#). Ковчег. Львів, 1993. С. 73-108.
60. Чухліб Т. [Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648-1714 рр.](#) Київ; Нью-Йорк, 2003. 518 с. URL:
61. Шакурова О. [Теорії ранньосередньовічного походження українців у дослідженнях сучасних українських вчених](#). *Українознавство*. 2016. № 2. С. 18-36.
62. Шкурська І.С. [Голодомор 1932–1933 років – трагічна сторінка в історії української нації](#). *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2, 2020. С. 66-68.
63. Шурхало Д. [Нестор Махно намагався поєднати два ідеали: анархії та Запорозької Січі](#).
64. Шурхало Д. [Нестор Махно: самородок, військові таланти якого годі пояснити](#)